

жіночої справи, підготовка жінок до їх “професій” як дружин і матерів призвів до виникнення науки про ведення домашнього господарства (Home economics), а пізніше до введення її як окремого предмету в шкільній програмі.

Сьогодні підготовка молоді до сімейного життя відбувається в трьох напрямках: підготовка до шлюбу, статеве виховання, підготовка до відповідального батьківства.

Метою дошлюбної підготовки є засвоєння сукупності теоретичних знань про шлюб та інтимні взаємини з подальшим формуванням практичних умінь і навичок їх застосування.

В США паралельно функціонувало два типи навчальних програм з дошлюбної підготовки молоді: навчальні курси, в основу яких покладено кращі зразки світової літератури, що формували моделі поведінки учнів шляхом наслідування дій і вчинків літературних героїв, та програми, спрямовані на розвиток необхідних у майбутньому практичних умінь і навичок сімейного життя.

Метою статевих виховання молоді було засвоєння інформації з питань анатомії і фізіології організму людини та його репродуктивної системи; виховання почуття відповідальності у статевих взаєминах шляхом пропаганди використання контрацептивів та відмови від випадкових статевих контактів; розвиток навичок побудови успішних взаємин між чоловіком і жінкою; формування усвідомленого сприйняття зобов'язань та відповідальності сімейного життя.

Висновки. Отже, метою українсько-американської системи підготовки молоді до відповідального батьківства було розширення наявної системи знань, умінь та навичок щодо виховання й догляду за дітьми та специфіки взаємин “батьки-діти”.

1. Anglo-American on the Ukrainian gustion 1938 – 1951. A documentary collection / Lubomyr V. Luciuk, Bohdan S. Kordan. – Kingston, Ontario-Vestal, New York, 1987. – 242 p.
2. Pazuniak N. An Overview of Ukrainian Studies in American Institutions of Higher Learning / Natalia Pazuniak // The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.190 – 191.

Pedagogical conditions of children's family upbringing in Ukrainian Diaspora of the U.S.A in historical retrospective are analyzed in the article. The main questions of parents' education, cooperation of family and school in children's upbringing, development of system of youth's preparation to motherhood in Ukrainian Diaspora of the U.S.A. are defined in the article.

Key words: family education, pedagogical conditions, Ukrainian Diaspora of the U.S.A., historical aspect.

УДК 372.3(09)
ББК 74.1 (4УКР)

Ірина Улюкаєва

СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена розгляду соціокультурних умов становлення та розвитку вітчизняної дошкільної освіти наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Розкриваються особливості цього процесу, наводиться фактологічний матеріал. Значна увага звернена на висвітлення ролі громадської ініціативи у розвитку теорії та практики дошкільної освіти у цей період, а також акцентується на її євроінтеграційному векторі.

Ключові слова: дошкільна освіта, суспільне дошкільне виховання, дитячі садки, педагогічні товариства, школа нянь, Фребелівський педагогічний інститут.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією із закономірностей розвитку дошкільної освіти є її залежність від процесів, що відбуваються у суспільстві. Цей вплив значною мірою є визначальним. Саме тому вивчення історії дошкільної освіти, на всіх етапах її становлення та розвитку, передбачає обов'язкове вивчення соціокультурних умов, у яких воно відбувалося і під впливом яких воно знаходилося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку 90-х років активізувалося проведення історико-педагогічних досліджень процесу становлення і розвитку вітчизняної дошкільної освіти у різні історичні періоди. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. не залишився поза увагою науковців. Різним аспектам історії дошкільної освіти були присвячені дисертаційні дослідження О. Донченко, Т. Головань, Т. Куліш, З. Нагачевської, С. Попиченко, Г. Рого, В. Сергеевої, Т. Слободянюк, Т. Степанової, Н. Туренко, І. Улюкаєвої, Т. Філімонової. Проведений історіографічний аналіз показав, що більшість досліджень присвячена історії дошкільної освіти в окремих регіонах України, розвитку певних проблем дошкільної педагогіки, або персоналіям. Проте цілісної картини розвитку дошкільної освіти у цей період, навіть у сукупності, ці наукові розвідки не відтворюють.

Мета статті: розкрити умови у яких відбувалося становлення суспільного дошкільного виховання наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. та схарактеризувати особливості цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Виникнення виховних закладів для дітей дошкільного віку відбувалося в умовах, коли при наявній необхідності у відповідних виховних закладах влада демонструвала повну байдужість і небажання займатися цією проблемою. За цих обставин ініціативу у свої руки вимушена була взяти громада. Становлення дошкільної освіти в Україні відбувалося у тісному зв'язку із її розвитком в Європі, й по суті, перебувало у межах єдиного фребелівського педагогічного руху. Можна стверджувати, що вітчизняна дошкільна освіта має загальні з європейськими країнами історичні коріння й певний досвід євроінтеграції. Розглянемо цей процес докладніше.

Суспільне дошкільне виховання в Україні починає свою історію з кінця ХІХ століття. Саме тоді склалися умови для виникнення закладів суспільного дошкільного виховання. Як і в інших країнах, відкриття дошкільних закладів було пов'язане із розвитком капіталістичного способу виробництва й тими змінами, що відбувалися в цей час у суспільстві.

Передумовою виникнення й розвитку суспільного дошкільного виховання стала активізація соціально-політичного життя в Україні. Одним із напрямів суспільного руху того часу був суспільно-педагогічний напрям. У суспільстві збільшився інтерес до проблем формування особистості, навчання та виховання підростаючого покоління. У передових колах сформувалося нове ставлення до сім'ї, шлюбу, виховання дітей.

Суспільно-педагогічний рух кінця ХІХ століття стимулював інтерес і до виховання дітей дошкільного віку. Багато педагогів, представники інших наук звернулися саме до цього вікового періоду. Педагогічна думка все більше схилилася до переконання в необхідності відкриття закладів суспільного дошкільного виховання, їх доцільності і корисності. За думкою захисників цієї ідеї, дитячі садки, з одного боку, повинні були дати змогу жінці сполучати працю й материнство, а з іншого – сприяти правильному розвитку, вихованню дітей, підготовці їх до школи. Значною мірою розвитку суспільного дошкільного виховання сприяв досвід

зарубіжних країн з організації закладів виховання дітей дошкільного віку. У багатьох країнах вони вже стали досить поширеним явищем. Так, у 1898 ці в США налічувалося 4365 дитячих садків, у Франції – 5538, в Англії – 744, в Угорщині – 1979 [1, с. 14].

Коли в Україні з'явився перший дитячий садок? В останні роки в окремих виданнях вказується 1839 рік – місто Полтава. Це майже два роки по тому, як у Бланкенбурзі відкрив свій відомий заклад Ф. Фребель, і за рік до того, як він вигадав саму назву – “дитячий садок”. Але навряд чи цей заклад для малюків за його призначенням, організацією та змістом виховної роботи можна назвати дитячим садком. Як слідує з документу, на який спираються прихильники цієї версії, заклад у Полтаві призначався “для тих бідних дітей, які під час денних робіт батьків залишалися без догляду, були позбавлені виховання і більш того, піддавалися усім нещасним випадкам, які за слабкістю сил і за браком досвіду неспроможні були попередити або передбачити”. Таким чином, тут ішлося лише про забезпечення догляду за дітьми та попередження їх травматизму. Правильніше було б назвати цей заклад притулком для маленьких дітей з бідних сімей. Утримувався цей заклад за рахунок благодійних пожертв. До речі, на той час в Україні існувало багато притулків для дітей-сиріт. Заклад у Полтаві відрізнявся від них лише тим, що призначався для малюків, які мали батьків.

У більшості джерел датою, коли була зроблена перша спроба відкриття дитячого садка в Україні, називається 1858 рік. Здійснила її дружина редактора газети “Киевские губернские ведомости” Є. Чернишова. У 1866 році були відкриті дитячі садки в Миколаєві та Одесі. У 1871 році в м. Києві сестри Ліндфорс – Марія та Софія (згодом Русова) відкрили перший український дитячий садок. Його відвідували діти київської інтелігенції. Багато років по тому С. Русова писала, згадуючи ці часи: “Ідея дошкільного виховання дуже повільно реалізовувалася у нас на Україні та і реалізувалася вона, проти усіх психологічних та педагогічних вимог, не на рідній мові, а на державній російській” [4, с. 216]. Поодинокі спроби відкриття дитячих садків робилися і в наступні роки.

Значну роль у розвитку суспільного дошкільного виховання відіграли педагогічні товариства, які почали з'являтися на початку ХХ століття у великих містах України. Вони носили громадський самодіяльний характер. До їх складу входили педагоги, лікарі, прогресивні діячі інших професій, освічені батьки, тобто ті, кого цікавили й непокоїли проблеми виховання дітей дошкільного віку.

Педагогічні товариства відкривали дитячі садки, популяризували ідею суспільного виховання дітей-дошкільнят, сприяли поширенню наукових поглядів на виховання тощо. Деякі з товариств навіть здійснювали підготовку педагогів дошкільного виховання. Більшість педагогічних товариств ставили за мету допомогу дітям простого народу шляхом відкриття для них закладів суспільного дошкільного виховання.

Найбільшими і найактивнішими були товариства м. Києва: Київське товариство народних дитячих садків і Фребелівське педагогічне товариство. Обидва були засновані в 1907 році.

Загальна кількість зареєстрованих товариств склала на початок 1917 року – п'ятнадцять. У періодичних виданнях тих часів згадувалися товариства в Одесі, Харкові, Миколаєві, Катеринославі, Житомирі та ін.

Суспільне дошкільне виховання виникло й розвивалося виключно як ініціатива приватних осіб та педагогічних товариств. Уряд царської Росії, Міністерство народної

освіти байдуже ставилися до цієї проблеми та ігнорували всі звернення і пропозиції прогресивних діячів. Дошкільні заклади не були включені до державної освітньої системи і не мали державного фінансування. Всі вони існували або на кошти батьків, або на благодійні пожертви. Така ситуація зберігалася до 1917 року. Відсутність державної підтримки гальмувала розвиток суспільного дошкільного виховання. У 1917 році в Україні налічувалося всього 47 зареєстрованих дитячих садків.

Попри всі труднощі, заклади суспільного дошкільного виховання мали деяке розповсюдження. Причому існували вони не тільки у формі дитячих садків. Можна стверджувати, що в цей час склалася навіть певна система суспільного дошкільного виховання: дитячі садки, ясла, осередки, майданчики, притулки.

Ретроспективний аналіз численних джерел дозволив відтворити зусилля педагогічних товариств м. Києва щодо розповсюдження різних форм суспільного виховання дітей дошкільного віку, розвитку педагогічної теорії та підготовки педагогічного персоналу.

Задовго до отримання дозволу розпочало свою діяльність Київське товариство народних дитячих садків. Назва товариства вказувала на спрямованість його діяльності: це, перш за все, відкриття народних дитячих садків для дітей трудящих, а також пропаганда ідей суспільного дошкільного виховання, підготовка садівниць (вихователів). “Перед нами велика, складна, але разом з тим нескінченно корисна і вдячна робота...” – так було записано у збірці “Народний дитячий садок” [2, с. 4], яка, по суті, була програмою діяльності товариства й вийшла в світ у рік його заснування.

Київське товариство народних дитячих садків було досить багаточисленним. У 1908 році у складі товариства було 155 дійсних і почесних членів, а в 1916 році – 260. Очолювала товариство Н.Д. Лубенець.

Маючи за мету створення широкої мережі народних дитячих садків і розуміючи, що приватної ініціативи для розв'язання цієї проблеми недостатньо, Київське товариство народних дитячих садків у 1907 році звернулося з доповідною запискою до Міністерства народної освіти. У ній йшлося про надзвичайно тяжке становище дітей дошкільного віку в сім'ях трудящих, зазначалося, що “на всю Росію з 1365 мільйонами дітей дошкільного віку існує всього”.

10 народних дитячих садків. Автори записки наполягали на необхідності поширення турботи держави про виховання дошкільнят і клопотали перед міністерством про те, щоб:

1. Порушити в законодавчому порядку питання про включення дитячих садків у систему державних навчально-виховних закладів і про внесення в кошторис Міністерства народної освіти окремої суми на заснування та утримання дитячих садків, а також навчальних закладів для підготовки дитячих садівниць та їхніх помічниць.
2. Видати постанову про народні дитячі садки та встановлення правил введення в дію цих закладів.
3. Допускати до нагляду за дітьми у дитячих садках та до занять з ними тільки осіб, які прослухали спеціальні курси.
4. Заснувати у великих містах постійні курси для педагогічної підготовки садівниць та їхніх помічниць.
5. Ввести до курсу жіночих середніх навчальних закладів, де викладається педагогіка, теоретичне та практичне ознайомлення з вихованням дітей дошкільного віку” [2, с. 10].

Вимоги, що містилися у доповідній записці, характеризують діяльність товариства як демократичну, спрямовану на розвиток державної системи дитячих садків і підготовки кадрів для них.

У відповіді міністерства на це звернення вказувалося, що воно “цілком співчуває справі розвитку народних дитячих садків і має намір зайнятися розробкою цього питання” [2, с. 11]. Але реальних дій за цією обіцянкою не послідувало. Єдине, що було зроблене, – це внесення в 1909 році в кошторис міністерства статті витрат “на заняття з дітьми дошкільного віку”. Між тим, виділені суми були надто мізерні, щоб змінити ситуацію на краще.

У 1912 році Київське товариство народних дитячих садків здійснило нову спробу звернути увагу уряду на проблему дитячих садків. До міністерства було надіслано проект розвитку мережі дитячих садків у європейській частині Росії та на Кавказі. Була обґрунтована й обрахована існуюча потреба в народних дитячих садках і визначена сума, яка була необхідна на їх фінансування. На думку укладачів цього документа необхідно було відкрити

5213 народних дитячих садків (на 50 дітей кожний). Дитячі садки мали відкриватися і частково фінансуватися державою. Пропонувалося також залучати кошти земств і міських управ. Але і цього разу міністерство не пішло далі письмових подяк упорядникам документа.

За відсутності відповідних офіційно створених структур, які займалися б розробкою теорії та методики дошкільного виховання, Київське товариство народних дитячих садків фактично стало своєрідним науково-методичним центром, здійснивши велику роботу з визначення змісту, організації виховання в дитячому садку.

Визначаючи одним зі своїх завдань пропаганду ідеї суспільного виховання дітей дошкільного віку, правильного й наукового виховання дошкільників узагалі, Київське товариство народних дитячих садків прийняло рішення про заснування спеціального журналу. Організація нового видання була справою досить складною, оскільки розраховувати можна було лише на власні сили. Журнал з назвою “Дошкільне виховання” почав видаватися в 1911 році і виходив до жовтня 1917 року. Опубліковані в журналі статті були дуже різноманітними за своєю тематикою і мали як теоретичний, так і практичний характер. У “Дошкільному вихованні” співробітничали відомі педагоги, психологи, діячі з дошкільного виховання України та Росії: І. Сікорський, С. Яницька, В. Фльоров, С. Тихеева, М. Свентицька та інші. Друкувалися здобутки виховательок-садівниць. Журнал сприяв творчому єднанню педагогів, які проживали в різних регіонах Російської імперії. Майже кожен номер журналу містив інформацію про дитячі садки закордоном, а також статті зарубіжних авторів з різних проблем виховання дітей дошкільного віку. Слід зазначити, що ці матеріали, в контексті цього видання, сприймаються дуже природно. Вони мали завданням не сприяння “загальнокультурному розвитку” читачів й ознайомлення їх з чимось незвичайним, цікавим (як це є сьогодні), а надання теоретико-методичної допомоги тим, хто зайнявся цієї новою справою. Редактором журналу була Н.Д. Лубенець. Вона не лише редагувала журнал, але й була авторкою багатьох статей. У 1916 році тираж журналу досяг 1000 примірників. Його знали далеко за межами України

З метою пропаганди ідеї суспільного дошкільного виховання, а також ознайомлення педагогів і батьків зі здобутками теорії і практики дошкільного виховання, Товариство на початку 1908 року організувало виставку “Дошкільне виховання”. На цій виставці, як зазначалося в підготовленому її організаторами

каталозі, експонувалося “все те, що відноситься до виховання дітей дошкільного віку у сім’ї і в дитячому садку”. До речі, перегляд каталогу виставки вражає як кількістю, так і різноманітністю виставлених експонатів. У виставці взяли участь педагогічні товариства, окремі педагоги не тільки з України (перш за все, Києва, Харкова, Одеси та ін.), а й з багатьох європейських країн і Росії. Зокрема, в каталозі виставки значилися експонати з Берліна (від Песталоцці – Фребелівського будинку), Відня, Парижа, Лозанни, Риги та ін. Її по праву можна вважати міжнародною. Дійсно, Київ становився центром дошкільного виховання європейського масштабу. За півтора місяці виставку відвідало майже 10000 осіб. Бували дні, коли просторе приміщення виставки не вмшувало всіх зацікавлених. Звітуючись про роботу виставки, Н.Д. Лубенець відмічала, що інтерес до питань дошкілля зріс саме після виставки “Дошкільне виховання”.

Успіх виставки 1908 року надихнув членів Товариства на проведення в 1910 році ще однієї виставки під назвою “Дитяча праця”. На ній головним чином експонувались роботи дітей. Ця виставка була більшою за попередню й викликала великий інтерес та резонанс. Обидві виставки відіграли значну роль у приверненні уваги суспільства до проблем дошкілля.

Одним із напрямків діяльності Товариства була підготовка педагогічного персоналу для дитячих садків. У 1905 році воно відкрило школу нянь (ще напередодні отримання дозволу на відкриття самого товариства). Це був перший в Україні навчальний заклад з підготовки педагогів для дитячих садків. Його відкриття поклало початок історії вітчизняної дошкільної педагогічної освіти. Школа нянь згодом була перейменована на “школу фребелівок” і “мала за мету підготовку помічниць садівниць”.

За роки свого існування Товариство відкрило в різних районах міста чотири народні дитячі садки. Вони були розташовані в робочих кварталах, і ходили до них діти найбідніших городян. Товариство повністю брало на себе утримання дітей у садку.

Поставивши перед собою велику мету – сприяти широкому розповсюдженню народних дитячих садків по всій країні і здійснюючи досить масштабні заходи для досягнення цього, як-то: звернення до Міністерства, видання журналу, підготовка педагогічного персоналу для дитячих садків, – товариство намагалося допомогти й конкретним дітям, відкриваючи дитячі садки.

У Києві функціювало також і Київське фребелівське педагогічне товариство. Воно мало за мету наукову розробку питань навчання й виховання дітей дошкільного віку, підготовку кваліфікованих вихователів для дитячих садків.

У 1907 році Товариство заснувало Фребелівський педагогічний інститут, який був вищим навчальним закладом і мав за мету підготовку керівниць дитячих садків. Інститут був найбільшим навчальним закладом з підготовки фахівців для дитячих садків у Російській імперії. У 1910/1911 навчальному році в ньому навчалося 217 осіб, 1911/1912 н.р. – 317 осіб, 1913/1914н.р. – 338 осіб.

Фребелівський педагогічний інститут був приватним навчальним закладом і існував здебільшого на кошти, які виділяло Фребелівське педагогічне товариство – засновник інституту, та за рахунок плати за навчання. З 1909 року інститут став отримувати субсидії від Міністерства народної освіти.

Першим директором інституту був обраний Іван Олексійович Сікорський, відомий психолог, професор університету ім. Святого Володимира. До роботи в інституті були залучені кращі педагогічні сили Києва.

Будучи одним із перших навчальних закладів, які готували “керівниць для дитячих садків”, Київський фребелівський педагогічний інститут зробив дуже багато в галузі розробки змісту й методики підготовки педагогів цієї спеціальності.

В інституті частково використовувався досвід педагогічних навчальних закладів Росії (а саме Петербурзьких Фребелівських курсів), а також і семінаріїв “з підготовки вчительок та дитячих садівниць” Німеччини. Але до наявного досвіду у Фребелівському педагогічному інституту ставилися досить критично, пропонуючи нові, більш прогресивні та науково обґрунтовані підходи.

У семінаріях Німеччини значну увагу в підготовці “садівниць” надавали навчання слухачок методиці проведення фребелівських ігор та занять, а у Фребелівському педагогічному інституті зміст підготовки був значно ширшим. На перше місце було поставлено вивчення дитини, особливостей її розвитку. В інституті вважали, що педагогічна діяльність має базуватися на “психологічному та всебічному вивченні дітей”. Ця принципова позиція відрізняла Фребелівський педагогічний інститут також і від вітчизняних педагогічних навчальних закладів.

На зміст навчання суттєвий вплив мала педагогічна система Ф. Фребеля. Прихильність до його ідей відбилася в назві інституту.

Слід зазначити, що викладачі інституту не сприймали теорію Фребеля як догму і ставилися до неї, як і до інших зарубіжних теорій, досить критично.

Теоретичний курс у Фребелівському інституті вивчався у формі лекцій, семінарських занять і поєднувався з практичною підготовкою. Для організації навчальної практики при інституті були відкриті дитячий садок, початкова школа, педагогічна амбулаторія. Влітку слухачки проходили тривалу педагогічну практику в дитячих садках, на літніх майданчиках, у притулках.

У роки першої світової війни київські товариства не тільки не припинили існування, а й активізували свою діяльність. Товариство народних дитячих садків відкрило дитячий притулок і три осередки. Його члени надавали методичну допомогу вихователям, які працювали в осередках та притулках, що у великій кількості з'явилися в той час. Київське фребелівське товариство та його інститут відкрили в 1914 році дитячий осередок і розробили інструкцію, що визначала своєрідність діяльності дошкільних закладів цього типу.

Останні згадки про київські товариства датуються кінцем 1917 року. Події наступних років унеможливили їх подальше існування.

Зроблене Київськими педагогічними товариствами мало великий вплив на розвиток як теорії так і практики вітчизняного дошкільного виховання, а також і дошкільної педагогічної освіти.

Висновки. Дошкільна освіта в Україні пройшла довгий шлях свого становлення та розвитку. Її підвалини були закладені на рубежі ХІХ –ХХ століть. Значну роль у відкритті перших виховних закладів для дітей дошкільного віку, розробці теоретико-методичних засад їх функціонування, підготовці педагогічного персоналу, відіграли педагогічні товариства, тобто громадська ініціатива. Цей процес відбувався під впливом загальноєвропейського фребелівського руху, але характеризувався активними пошуками українських педагогів.

1. Лубенец Н.Д. За десять лет. Обзор деятельности Киевского общества народных детских садов // Дошкольное воспитание. – 1917. – №3–4. – С. 200–206.
2. Народный детский сад. – Киев, 1907. – 96 с.
3. Отчет Киевского общества народных детских садов за 1914 и 1915 гг. – Киев, 1916. – 99 с.
4. Русова С. Мемуари. Щоденник. – К.: Поліграф книга, 2004. – 543 с.

5. Сикорский И.А. Киевский педагогический Фребелевский институт и его задачи. – Киев, 1907. – 23 с.
6. Устав Киевского педагогического института в г. Киеве при Киевском Фребелевском обществе. – Киев, 1915. – 8 с.
7. Центральний державний історичний архів України: ф. 707, оп. 165, спр.9; ф.707, оп.167, спр.9; ф.707, оп.196, спр.4а; ф.707, оп. 198, спр.314.

The article is dedicated to the analyses of social and cultural conditions of formation and development of national pre-school education at the end of XIX – beginning of XX century. Peculiarities of this process are opened, the factual material is given. Great attention is paid to the showing of the role of civil initiative in the development of the theory and practice of pre-school education in this period; its euro integration vector is underlined.

Key words: pre-school education, social pre-school education, kindergartens, pedagogical societies, nurses' school, Fröbel Pedagogical institute.

УДК 37.013.31:316.32
ББК 74.04(4Укр)1

Кишиштоф Ющак

FORMALNA I NIEFORMALNA EDUKACJA OBYWATELSKA W DOBIE GLOBALIZACJI

Проблема освіти сьогодні перебуває у центрі уваги як в організаторів громадянського життя, так і у дослідників. Посилюється розуміння необхідності у вихованні розумної та мислячої людини. Це у свою чергу вимагає більш інтенсивної підготовки у сфері громадянської освіти, котра повинна починатись у родині, місцевому середовищі, а потім зосереджуватись у інституційній формі та неформальному оточенні. Таке виховання має плюралістичний характер, а також виховує людину гармонійну, яка вмє пошанувати права кожного члена суспільства.

Ключові слова: формальна та неформальна суспільна освіта, демократія, громадянське суспільство, суспільна активізація.

Kształtowanie się nowego ładu międzynarodowego wymaga przygotowania ludzi do życia w pokoju, życia opartego na poszanowaniu praw każdego człowieka. W realizacji tego zadania, szczególnie w okresie konfliktów etnicznych, religijnych, agresji, powszechnej dehumanizacji stosunków społecznych, rola edukacji jest nie do przecenienia.

Misją wyraźnie określoną systemu edukacji jest kształcenie społecznych i obywatelskich kompetencji – edukacja obywatelska, edukacja realizowana nie tylko w systemie nauki szkolnej, lecz także w rozmaitych formach szkoleniowych i wychowawczych stosowanych w odniesieniu do dzieci, osób dorosłych, a nawet osób w tzw. trzecim wieku. Podstawowym bowiem warunkiem budowania bezpieczeństwa jest edukacja ogółu społeczeństwa, przy czym istotne jest, aby proces ten miał charakter permanentny.

Zrozumienie tego mechanizmu pozwala na właściwe przygotowanie zakresu treściowego edukacji obywatelskiej realizowanej zarówno w systemie szkolnym, jak i pozaszkolnym.

Idea edukacji obywatelskiej nie jest nowa. Jej elementy można dostrzec w różnych krajach od dawna. W Polsce, odpowiednio do zmieniających się warunków politycznych i społecznych, edukacja obywatelska przybierała różne formy. W czasie zaborów była to edukacja ukierunkowana na zachowanie spójności i tożsamości narodowej. Model taki